

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NGUYỄN THỊ MAI QUYÊN

**HÁT VÍ LƯU TAM CỦA DÂN TỘC SÁN CHAY
Ở TỨC TRANH, PHÚ LƯƠNG, THÁI NGUYÊN**

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

Thái Nguyên – 2013

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

NGUYỄN THỊ MAI QUYÊN

**HÁT VÍ LƯU TAM CỦA DÂN TỘC SÁN CHAY
Ở TỨC TRANH, PHÚ LƯƠNG, THÁI NGUYÊN**

CHUYÊN NGÀNH: VĂN HỌC VIỆT NAM

MÃ SỐ: 60.22.01.21

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS Nguyễn Hằng Phương

Thái Nguyên - 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan các số liệu và kết quả nghiên cứu nêu trong luận văn là trung thực, khách quan và chưa có ai công bố trong bất cứ công trình nghiên cứu nào.

Tôi xin cam đoan các thông tin trích dẫn trong luận văn đều được ghi rõ nguồn gốc.

Thái Nguyên, ngày 22 tháng 5 năm 2013

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Mai Quyên

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin bày tỏ sự kính trọng và lòng biết ơn sâu sắc của mình tới PGS. TS Nguyễn Hằng Phương - người đã tận tình hướng dẫn tôi trong suốt quá trình nghiên cứu đề tài luận văn.

Trong quá trình làm luận văn, tôi còn nhận được sự chỉ bảo, góp ý, tạo điều kiện của các thầy cô khoa Ngữ văn, khoa Sau đại học, cán bộ phòng Quản lý khoa học, nhân viên thư viện trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên, tôi xin cảm ơn sự giúp đỡ quý báu đó.

Cảm ơn Sở Văn hóa Thông tin - Thể thao và Du lịch Tỉnh Thái Nguyên, các nghệ nhân xã Túc Tranh đã tạo mọi điều kiện thuận lợi cho tôi trong suốt quá trình thu thập tài liệu.

Tôi cũng xin được bày tỏ lòng cảm ơn chân thành tới gia đình, bạn bè, đồng nghiệp - những người luôn dành cho tôi sự quan tâm, động viên, chia sẻ và tạo mọi điều kiện giúp đỡ tôi hoàn thành luận văn này.

Thái Nguyên, ngày 22 tháng 5 năm 2013

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Mai Quyên

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề.....	3
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.	8
4. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu.	7
5. Phương pháp nghiên cứu.	8
6. Đóng góp của luận văn.	9
7. Bố cục luận văn.	10
NỘI DUNG	11
Chương 1: KHÁI QUÁT VỀ DÂN TỘC SÁN CHAY Ở TỨC TRANH, PHÚ LƯƠNG, THÁI NGUYÊN VÀ MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÝ LUẬN LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI	11
1.1. Khái quát về dân tộc Sán Chay ở Việt Nam và Phú Lương, Thái Nguyên.	11
1.1.1. Người Sán Chay ở Việt Nam.....	11
1.1.2. Người Sán Chay ở Phú Lương - Thái nguyên.....	12
1.2. Khái quát về dân tộc Sán Chay ở Tức Tranh, Phú Lương, Thái Nguyên.	13
1.2.1. Nguồn gốc lịch sử.	14
1.2.2. Dân số và địa bàn cư trú.	14
1.2.3. Ngôn ngữ.	14
1.2.4. Quan hệ gia đình và quan hệ xã hội	15
1.2.5. Hoạt động kinh tế	16
1.2.6. Văn hóa truyền thống.	17
1.3. Khái niệm và nguồn gốc “ <i>Hát Ví Lưu Tam</i> ”	22
1.3.1. Khái niệm Hát Ví Lưu Tam.....	22
1.3.2. Nguồn gốc Hát Ví Lưu Tam.....	24
TIÊU KẾT CHƯƠNG 1	29

Chương 2: CÁC DẠNG THỨC HÁT VÍ LƯU TAM CỦA DÂN TỘC SÁN CHAY Ở TỨC TRANH, PHÚ LƯƠNG, THÁI NGUYÊN..... 29

2.1. Các dạng thức Hát ví Lưu Tam chia theo tiêu chí thời gian.....	29
2.1.1. Hát ví Lưu Tam ban ngày.....	29
2.1.2. Hát ví Lưu Tam ban đêm.....	30
2.2. Các dạng thức Hát ví Lưu Tam chia theo tiêu chí nội dung.....	32
2.2.1. Các bài ca nghi lễ - phong tục	32
2.2.1.1. Các bài ca nông lễ.....	32
2.2.1.2. Các bài ca hôn lễ	35
2.2.1.3. Các bài ca tang lễ	41
2.2.1.4. Các bài ca chúc mừng.....	42
2.2.2. Các bài ca lao động.....	48
2.2.3. Các bài ca giao duyên	50
2.2.4. Các bài ca sinh hoạt	53
2.2.4.1. Hát ru	54
2.2.4.2. Hát vui chơi	56
2.2.4.3. Hát mời	58

TIÊU KẾT CHƯƠNG 2 60

Chương 3 : NỘI DUNG, NGHỆ THUẬT VÀ VẤN ĐỀ BẢO TỒN HÁT VÍ LƯU TAM CỦA DÂN TỘC SÁN CHAY Ở TỨC TRANH, PHÚ LƯƠNG, THÁI NGUYÊN..... 61

3. 1. Một số nội dung cơ bản	61
3.1.1. Phản ánh văn hóa ứng xử.....	61
3.1.2. Thể hiện tình yêu thiên nhiên.	63
3.1.3. Ca ngợi lao động và tình yêu lao động.....	66
3.1.4. Đề cao đạo đức, lối sống.	69
3.1.5. Thể hiện tình yêu lứa đôi.....	73
3. 2. Một số đặc điểm nghệ thuật tiêu biểu.....	76
3.2.1. Thể thơ và kết cấu.....	76
3.2.1.1. Thể thơ.....	76

3.2.1.2. Kết cấu.....	78
3.2.2. Vận và nhịp.....	81
3.2.2.1. Vận.....	81
3.2.2.2. Nhịp	85
3.2.4. Các biện pháp tu từ.....	86
3.2.4.1. So sánh.....	86
3.2.4.2. Ẩn dụ	88
3.2.4.3. Nhân hóa.....	90
3.3. Hiện trạng và vấn đề bảo tồn Hát ví Lưu Tam	92
3.3.1. Hiện trạng về Hát ví Lưu Tam.....	92
3.3.1.1. Tư liệu về Hát ví Lưu Tam.....	92
3.3.1.2. Đối tượng Hát ví Lưu Tam.....	93
3.3.1.3. Sự quan tâm của các cấp quản lý	94
3.3.2. Đề xuất một số giải pháp bảo tồn	95
TIỂU KẾT CHƯƠNG 3	97
KẾT LUẬN.....	98
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	101
PHỤ LỤC	105
1. Một số bài Hát ví Lưu Tam tiêu biểu ở Tức Tranh, Phú Lương, Thái Nguyên đã được nghệ nhân Hầu Thanh Tĩnh dịch	105
2. Một số bài Hát ví Lưu Tam ở Tức Tranh, Phú lương, Thái Nguyên do tác giả sưu tầm.....	112
3. Gặp gỡ một số nghệ nhân Hát ví Lưu Tam	116
4. Một số hình ảnh về đời sống văn hóa của dân tộc Sán Chay ở Tức Tranh, Phú Lương, Thái Nguyên.....	125

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Làng quê Việt Nam ở đâu cũng vậy, ẩn chứa trong nó bao điều gần gũi và thân thương. Mỗi một miền quê đều có những câu hò, điệu hát rất chung mà lại rất riêng, mang âm hưởng của từng vùng, miền. Tất cả cùng hòa vào câu thơ, giọng hát của những làn điệu, tạo thành dòng dân ca Việt Nam rất đa dạng và phong phú. Dân ca của các vùng miền không chỉ đậm đà chất thơ, chất nhạc mà còn thể hiện một cách tự nhiên chân thành, đậm thắm tình cảm con người và hồn cốt mỗi dân tộc. Nhắc đến dân tộc Tày là nhắc đến Hát Then, Hát Lượn. Dân tộc Nùng là Hát Sli. Dân tộc Sán Dìu là Hát Sọng Cô. Văn nghệ dân gian Kinh Bắc là những làn điệu quan họ mượt mà. Còn với dân tộc Sán Chay, họ tự hào có Hát ví Lư Tam (hát Sáng Cọ hay hát Xinh ca) ngọt ngào và mê đắm lòng người. Hát ví Lư Tam của dân tộc Sán Chay đã có từ rất lâu đời, là một loại dân ca trữ tình được viết theo thể thất ngôn, do chính những người nông dân thật thà, chất phác sáng tạo nên, được lưu truyền từ đời này sang đời khác, thế hệ này sang thế hệ khác chủ yếu bằng con đường truyền miệng hoặc được ghi chép lại bằng chữ Hán cổ. Khi hát, đồng bào sử dụng ngôn ngữ địa phương và trang phục truyền thống, không chỉ tạo được sự lôi cuốn, hấp dẫn mà còn khuyến khích mọi người tìm hiểu cái hay, cái đẹp của làn điệu dân ca này trong đời sống văn hóa tinh thần của dân tộc mình để gìn giữ và bảo tồn.

1.2. Quá trình phát triển của xã hội nói chung và sự giao thoa giữa các nền văn hóa nói riêng đã làm mai một những nét đặc trưng về bản sắc văn hóa của người Sán Chay đặc biệt là vốn hát nên từ sau khi thực hiện Nghị quyết Trung ương V (khoá VIII) về “*Xây dựng và phát triển nền văn hoá Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc*”, huyện Phú Lương đã đẩy lên phong trào tổ chức các hội hát từ thôn bản đến các xã. Ngày hội Văn hoá - Thể thao các dân tộc huyện Phú Lương cũng từ đây được hình thành và phát triển. Cũng từ đó, các câu lạc bộ hát dân ca của các dân tộc ở các thôn bản được thành lập. Ngoài phục hồi, truyền dạy các bài hát dân ca cổ cho lớp trẻ còn, câu lạc bộ còn dạy

những lời bài hát mới. Cùng với việc phục hồi hát dân ca, trang phục dân tộc cũng được may mới, các món ẩm thực dân tộc được lưu tâm để thi và trình diễn trong lễ hội, lễ cưới, lễ hỏi... và trở thành phong trào được nhân dân đồng tình hưởng ứng. Tuy nhiên, việc tìm hiểu nguồn gốc, dạng thức, lời ca và vấn đề bảo tồn, phát huy giá trị của Hát ví Lưu Tam ở Tức Tranh chưa được quan tâm một cách đúng mức. Nhằm khôi phục những di sản văn hóa quý báu để xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc thì việc nghiên cứu đề tài Hát ví Lưu Tam ở Tức Tranh, Phú Lương, Thái Nguyên là một việc làm cần thiết.

1.3. Xã Tức Tranh, huyện Phú Lương, tỉnh Thái Nguyên nơi có 93% dân số là dân tộc Sán Chay sinh sống. Vùng quê này có đời sống văn hoá rất phong phú, nhiều phong tục tập quán đặc sắc, Hát ví Lưu Tam là một điển hình. Hát ví Lưu Tam được bà con hát bằng cả trái tim tin yêu cuộc sống, gìn giữ như một “*báu vật*” truyền cho con cháu hôm nay và mai sau. Trong cuộc sống hàng ngày, văn nghệ đã trở thành món ăn tinh thần không thể thiếu được của người dân nơi đây. Bản thân tôi cũng vô cùng tự hào được sinh ra trên mảnh đất Phú Lương giàu truyền thống văn hóa này nên tôi mong muốn góp một phần công sức nhỏ bé của mình vào việc nghiên cứu và giới thiệu một loại hình văn nghệ dân gian đặc sắc của quê hương tới đồng đảo bạn đọc.

1.4. Lâu nay, đã có một số công trình nghiên cứu về Hát ví Lưu Tam với nhiều tên gọi khác nhau như “*Xịnh Ca*”, “*Sình Ca*”. Các nghiên cứu đó cũng đã đề cập đến một vài nét độc đáo, hấp dẫn của làn điệu dân ca này trên một số phương diện như diễn xướng, ngôn ngữ, biểu tượng, nghệ thuật biểu hiện... nhưng việc đi sâu tìm hiểu về Hát ví Lưu Tam một cách có hệ thống ở Tức Tranh, Phú Lương, Thái Nguyên thì vẫn còn bỏ ngỏ.

Với những lý do trên, chúng tôi mạnh dạn lựa chọn đề tài nghiên cứu khoa học “*Hát ví Lưu Tam của dân tộc Sán Chay ở Tức Tranh, Phú Lương, Thái Nguyên*” làm đề tài nghiên cứu của mình.

2. Lịch sử vấn đề

Nghiên cứu về văn hóa văn nghệ dân gian nói chung và Hát ví Lư Tam của dân tộc Sán Chay nói riêng là một trong các vấn đề được các nhà nghiên cứu lưu tâm. Đã có những cuốn sách, những luận văn, khóa luận tốt nghiệp, những cuộc hội thảo, những bài nghiên cứu, những báo cáo khoa học quan tâm đến vấn đề này. Có thể kể đến một số công trình sau:

- Tác giả Phương Bằng với cuốn “*Dân ca Cao Lan*” (1981) [2] đã sưu tầm được gần 500 câu hát. Tác giả Ngô Văn Trụ với Cuốn “*Dân ca Cao Lan*” (2006) [48] đã sưu tầm và biên soạn được gần 1000 câu hát. Từ các tài liệu sưu tầm, biên soạn, các nhà nghiên cứu đã xác định số lượng và kết cấu những đêm hát, nội dung của mỗi đêm. Tác giả Ngô Văn Trụ đã bước đầu phân tích được bối cảnh diễn ra đêm hát, giai điệu lời hát, phân tích ý nghĩa một số câu hát.

- Cuốn “*Dân tộc Sán Chay ở Việt Nam*” (2003) do Khổng Diễm chủ biên ngoài việc giới thiệu một cách khá kĩ lưỡng về dân tộc Sán Chay trên các phương diện như: điều kiện tự nhiên, dân số, đời sống kinh tế, tổ chức xã hội, văn hóa vật chất và đặc biệt ở lĩnh vực văn hóa tinh thần, tác giả đã nhấn mạnh: “Ở người Cao Lan và Sán Chí có kho tàng văn hóa, văn nghệ dân gian rất phong phú và đa dạng. Có loại đã được ghi chép thành văn, có loại vẫn được truyền khẩu từ đời này qua đời khác...Sách hát (slây ca) viết về các bài hát, các bước hát, các tình huống trong khi hát, cả hai nhóm người trên đều đọc được. Hát truyền thống thì có hát ngoài đường (ca óc lân) và hát trong nhà (óc lân), hát ngoài đường có tính ứng khẩu đòi hỏi người hát đối đáp phải thuộc nhiều loại bài hát và nhanh chóng vận dụng vào tình huống cụ thể. Còn hát trong nhà thường có bài bản, nghe nói do Lư Ba soạn, từ bên Trung Quốc đem về. Sách có 12 tập dành cho các bên nam, nữ đối đáp, hát kéo dài trong 12 đêm”[7. tr384 - 385]. Ngoài việc giới thiệu về một làn điệu dân ca độc đáo, tác giả còn trích dẫn một số bài và đoạn hát giao duyên với nội dung khá phong phú và đa dạng.